

БАЛУХ О. В.

БУКОВИНА У СКЛАДІ МОЛДАВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У 1563-1600 РР.: ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті на основі джерел і монографічної літератури проаналізовані воєнно-політичні події у Молдавській державі в контексті історії Північної Буковини, молдавсько-польські та молдавсько-турецькі відносини, що стосувалися буковинських земель.

У зв'язку з проголошенням незалежності України великого значення і актуальності набувають дослідження історичного минулого різних частин українських земель, зокрема й Буковини. З'ясування та висвітлення змісту і характеру воєнно-політичних відносин у цих землях становить у наш час важливий науково-теоретичний і практичний інтерес.

Мета дослідження полягає у здійсненні комплексного аналізу воєнно-політичного розвитку буковинських земель у складі Молдавської держави з 60-х років XVI ст. - до 1600 р.

Серед пріоритетних завдань дослідження вирізняються такі, як висвітлення державотворчої діяльності молдавських господарів у контексті історії Північної Буковини, висвітлення становища буковинських земель під час козацьких нападів на Молдавію, а також відслідкування воєнно-політичних відносин Молдавії з Польщею і Туреччиною щодо території Буковини.

Аналіз дослідження. Даний період історії Буковини є маловивченим. Крім статей або окремих розділів колективних монографій загального характеру з історії України, Молдавії, Туреччини, Польщі, Румунії, спеціальної праці, яка в комплексі охоплювала б усі аспекти даної проблеми, практично немає. Частково ці питання розглядали: Масан О. [19-21], Огуй О. [22], Семенова Л. [25-26], Статі В. [28], Флоря Б. [29-30], Жуковський А. [14] та ін.

Відносини Османської імперії, Польщі та Молдавії у XVI ст. були переважно мирними. Проте польські й українські магнати, а пізніше запорозькі козаки, не раз вдиралися у межі Молдавії та Буковини у другій половині століття. Ареною бойових дій ворогуючих сторін в основному стають Хотинська волость і Хотинська фортеця. Сприятливіші умови для розвитку отримали Чернівецька волость і місто Чернівці, зокрема, завдяки транзитній торгівлі [20, с. 34-35].

На початку 1564 р., намагаючись повернути собі господарський престол, у Молдавію прибуває Олександр Лепушняну на чолі турецьких загонів. С. Томша і його прибічники змушені були тікати до Польщі, де їх було арештовано і на вимогу султана Сулеймана I видано туркам. Але поляки залишили собі экс-господаря С. Томшу та трьох вищих бояр. Останніх, як головних винуватців смерті князя Д. Вишневецького, польських вояків та козаків у 1563 р., було страчено 5 травня 1564 р. у Львові [10, с. 99; 21, с. 80].

Балух Олексій Васильович - кандидат історичних наук, асистент кафедри історії України Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича

У той час Хотинський замок перебував під владою поляків, а султан, неодмінно, хотів його повернути. До Кракова у травні 1564 р. був відправлений посол із цією вимогою [9, №310; 21, с. 80]. А вже у червні цього ж року король Сигізмунд Август передав Хотинський замок молдавському господарю [27, с. 114], за що і отримав подяку від турецького султана [6, с. 62]. Повернувши Молдавію Олександр Лепушняну, султан Сулейман I наказав йому зруйнувати усі фортифікаційні споруди у державі. Господар змушений був підкоритися "бажаючи догодити туркам", що призначили його на другий термін (1564-1568 рр.). Проте Хотинський замок, який знаходився на польсько-молдавському прикордонні, він залишив як "захист з боку ляхів" [10, с. 100; 22, с. 42].

У 1565 році Олександр Лепушняну переніс столицю Молдавії з Сучави до міста Яси, ближче до турецького, чим до польського кордону [22, с. 43]. Після цього поступово занепадає значення Буковини в житті Молдавської держави, а одночасно й "український вигляд країни" [14, с. 66]. Щодо назви краю, то немає підстав вважати, що вже у XVI ст. назва "Буковина" поширилася на всю територію сучасної Чернівецької області. У той час, очевидно, Буковиною називалася лише місцевість у верхів'ях Сірету. Разом з тим хроніки й документи другої половини XVI - XVII ст. засвідчують вживання такої ж назви стосовно й тих лісів, які покривали територію між річками Прут і Дністер [19, с. 112].

5 вересня 1566 р., у 72-літньому віці, помирає турецький султан Сулейман I Пишний (1520-1566 рр.) під час невдалої облоги угорської твердині Сиготу, що її обороняв М.Зринський [18, с. 178].

Наступником Сулеймана I Кануні став його син султан Селім II (1566-1574 рр.), матір'ю якого була українка, дочка священика Анастасія Лісовська, відома під гаремним прізвиськом Роксолана. З правління Селіма II, який був хронічним алкоголіком, починається тотальна криза колоніальної Османської імперії. Проте на початку свого правління Селім II 17 лютого 1568 року укладає договір із Максиміліаном II, імператором Священної Римської Імперії, за яким Габсбурги мусили сплачувати щорічну данину Османам, так звані "подарунки" на суму 30 тисяч дукатів, а також визнавали османський суверенітет над Молдавією і Валахією [32].

У 1568 р. молдавський господар Олександр Лепушняну через спробу подолати боярську опозицію помер від отруєння. Після нього престол Молдавії займає старший син останнього Богдан IV (1568-1572 рр.), який був важкохворий на очі. Щоб утриматися при владі, він спочатку співпрацював з турками і підтримав їхню кампанію проти Польщі [22, с. 43]. Проте згодом господар змінює вектор зовнішньої політики і починає орієнтуватися саме на поляків. Перебуваючи у Червоній Русі, він у 1569 р. уклав із Польщею оборонний антиосманський союз, а також розташував у Хотинському замку польських жовнірів на чолі з М.Добросоловським [21, с. 81; 22, с. 43]. Італійський хроніст О.Гваньїні слушно зауважував, що Богдан IV "любив поляків більше, ніж молдаван, і утримував їх при дворі, молдаван же ненавидів і попросту гидував ними" [1, с. 185]. Усе це викликало хвилю боярських заколотів у лютому 1572 р., а також відповідну реакцію султана Селіма II [22, с. 43]. Тому Богдан IV змушений був втекти за Дністер [21, с.

81]. "Султан, бачачи, що коїть Богдан, послав на Молдавське господарство, на місце Богдана, Івоню. Останній, маючи при собі двадцять тисяч турків, приїхав до Молдавії", - писав О.Гваньїні [1, с. 185]. У 1571 р. турецький флот зазнав важкої поразки у бою біля Лепанто, тому султану потрібні були значні кошти на його відбудову. Очевидно, що всі ці події і стали поштовхом до призначення Івоні молдавським господарем, ціною великого підкупу (220 тис. золотих) [22, с. 43-44]. Отже, останній, саме за допомогою турецьких військ, зайняв молдавську столицю - місто Ясси.

Польський король Сигізмунд II Август прагнув поновити на господарському престолі свого ставленика Богдана IV і навіть направив до султана свого посланця, а також дав неофіційний дозвіл на похід польських "добровольців" у Молдавію [21, с. 81]. Мова йшла про підтримку з боку подільського воєводи М.Мелецького та стрийського старости М.Сенявського [27, с. 116]. "Проти нього (Івоні. - О.Б.) виступив Богдан з тим невеликим військом, котре мав від своїх приятелів з Польщі (...). Старший цього війська був Миколай Мелецький, при якому був руський воєводич Миколай Сенявський" [1, с. 185].

На початку квітня 1572 р. двохтисячний польський загін "добровольців" увійшов до Молдавії. Автор поділяє думку О.Масана, що переправа через р. Дністер відбулася поблизу Мосорівки (нині с. Мусорівка Заставнівського р-ну) [21, с. 81]. Переправившись через р. Дністер, поляки "зразу почали силою забирати провіант, чинити людям кривди. Коли Мелецький довідався про це, (...) тут же реорганізував військо, 700 душ мотлоху з кіннотників повернув додому" [1, с. 185-186].

Рухаючись берегом р. Прут до молдавської столиці м. Ясси, польські загони "прийшли до Степановиць" [1, с. 186] (нині місто Штефенешть у Ботошанському повіті, Румунії. - О.Б.). Тут вони наштотувалися на молдавсько-турецьке військо господаря Івоні і після кількох сутичок М.Мелецький наказав відступити до Хотина. Поляки, мабуть, відступали західною частиною нинішнього Кельменецького району і їм доводилося відбивати наскоки турецьких загонів [21, с. 81].

Польсько-козацьке військо на чолі з М.Мелецьким підійшло до Хотина у ніч на 13 квітня та стало табором біля фортеці [21, с. 81-82], "а найголовніші стали в замку з Богданом" [1, с. 191], тобто усередині Хотинського замку розмістилася військова старшина. Великий турецько-татарський загін розпочав військові дії проти них вранці 13 квітня. Поляки і козаки відбили наступ військ Івоні, перейшовши у контрнаступ, відтіснили противника до сусіднього лісу, продовжуючи ще деякий час бій. О.Масан слушно зазначає: цей епізод свідчить про те, що у XVI ст. лісовий масив підступав до самого Хотина [13, с. 88].

Нестача продовольства і фуражу, повільно на Дністрі ускладнювали становище польсько-козацького війська [21, с. 82]. До господаря Івоні був направлений шляхтич Радецький від імені Богдана, "(...) просячи його, щоб він у нього не забирив його власний престол (...). Це ніскільки не зворушило Івоню", а сам Радецький був взятий у полон [1, с. 191].

М.Мелецький, усвідомлюючи, що Богдан уже не відвоює молдавський престол, почав відведення своїх військ. 15 квітня їм на допомогу прибув

кінний загін гетьмана Є. Язловецького, що зупинився на протилежному боці річки. Внаслідок перемовин молдавсько-турецько-татарське військо відійшло на певну відстань від Дністра, що дало можливість полякам і козакам для переправи. Вона тривала упродовж п'яти днів [13, с. 88; 21, с. 82], але супроводжувалася нападами молдавських воїнів, "котрі хотіли завдати решті нашим (полякам. - О.Б.) шкоди під час переправи, але їх піхота, що була при гарматах в ар'єргарді, відганяла пострілами" [1, с. 191]. Врешті-решт їм вдалося переправитися через річку.

Тоді ж, 15 квітня, екс-воєвода і господар Молдавії своїм листом доручив М. Добросоловському "замкнутися" у Хотинському замку "перед неприятелем" та боронити його впродовж "чверті року", тобто трьох місяців [5, с. 76]. "Його кілька тижнів штурмував Івоня, однак нічого не міг йому вчинити, ще й із замку кілька разів робили вилазки" [1, с. 192]. Отже, у Хотинському замку розміщувалася польська залога кількістю у 70 вояків, яка успішно обороняла його впродовж декількох місяців [21, с. 82].

Молдавський господар Івоня, після невдалих спроб захопити Хотинську фортецю, вдався до дипломатичного демаршу - пішов на переговори з Річчю Посполитою. Він обіцяв скласти присягу на вірність польському королю взамін на повернення Хотина Молдавії [21, с. 83]. Ці переговори завершилися прийняттям присяги господарем та вищими боярами уже після смерті короля Сигізмунда II Августа (7 липня 1572 р.) [15, с. 123], однак цей факт був прихований від молдавської делегації. Внаслідок цих подій Хотинська фортеця була повернута господарю Івоні. Колишній господар Богдан змушений був рятуватися втечею спочатку в Польщу, а потім знайшов притулок у Габсбургів [26, с. 147]. Врешті-решт він, важко страждаючи хворобою очей, відмовився продовжувати боротьбу за престол і знайшов притулок "в Московії", де і помер [10, с. 102-103; 24, с. 169]. Отже, повернувши втрачені молдавські землі та подолавши будь-які зазіхання на престол, у Молдавії на господарському кріслі закріпився ставленник Османської імперії воєвода Івоня.

Б.П. Хиждеу та Н.Йорга називали його "Лютим", стверджуючи: "страшний", "грізний" для молдавських ворогів. К.Джуреску відкидав будь-який дисонуючий нюанс, називаючи його - "Хоробрий" [28, с. 143].

Господар Молдавії визнав сюзеренітет Польщі лише формально, оскільки, довідавшись про смерть короля Сигізмунда II Августа, одразу ж спустошив Покуття [22, с. 44]. Слушну думку висловив О.Масан про перебування турків на Буковині у цей час: "турецькі підрозділи перебували на Буковині не лише навесні, але й влітку 1572 р." [21, с. 83], тому що були у війську Івоні і разом із ним напали на польські землі.

Молдавія і надалі продовжувала претендувати на Покуття. У серпні 1572 р. до Польщі на сейм був направлений молдавський посол із заявою повернення цієї землі [21, с. 83]. Проте уже на початку 1573 р. молдавські послі, які прибули до Варшави, від імені господаря Івоні відмовилися від претензій на землі Покуття та ухвалили рішення "про збереження приязні та вічного миру між ним і Коронаю" [1, с. 194]. Очевидно, що такі дії господаря Молдавії були спровоковані через інтриги господаря Валахії Олександру II та його брата Петра (Петрила), який претендував на молдавський престол,

а також зростаючі потреби турків, а саме збільшення щорічного податку вдвічі (з 35 тис. галбинів - до 80 тис. золотих) [22, с. 44]. Хроніст О.Гваньїні так описував ці події: "Цей Петрило разом з турками, угорцями, греками, сербами та валахами напав на нього (Івоню. - О.Б.), також підкупував султана Селіма заради Молдавського господарства для себе" [1, с. 210]. Отже, господар Івоня змушений був або заплатити, або повстати проти влади султана. На початку 1574 р. він зібрав боярську раду, яка підтримала рішення про відмову сплачувати данину Порті, що фактично означало початок війни. Державна скарбниця і всі багатства господаря були відправлені до Хотина [21, с. 84].

Прагнучи вести самостійну внутрішню і зовнішню політику, скликавши ополчення, молдавський господар вирішив почати боротьбу проти Туреччини. У пошуках союзників Івоня звернувся до польського короля, однак отримав відмову [12, с. 140], оскільки останній не бажав порушувати "давнє перемир'я і договір з турецьким султаном" [1, с. 210]. У пошуках допомоги Івоня звернувся до подільської шляхти і українських козаків. Так у Молдавії з'явився загін Івана Сверчевського. Отже, у 1574 р. козаки взяли участь у одній з найбільших тогочасних військових кампаній у Південно-Східній Європі - війні молдавського господаря проти турецького панування.

Військова кампанія тривала протягом трьох місяців, і всі перемоги Івоні було здобуто за прямої участі козаків Сверчевського. Загін останнього був невеликим, проте виконував при господарі роль гвардії, оскільки складався, фактично, з професійних військових, досвідчених у боротьбі проти турків і татар [16, с. 330]. 20 березня 1574 р. цей загін, який налічував 1200 вояків, прибув до Сучави, де його урочисто зустрів сам молдавський господар [12, с. 140]. У свою чергу Івоня зумів мобілізувати у "велике військо" 35 тис. чоловік, а роль селян у ньому вже була другорядною, оскільки він в основному спирався на боярські загони, які складали майже всю молдавську кінноту [23, с. 145-146]. Невдовзі розпочалися і військові дії. На придушення повстання турки направили спочатку 60-тисячне, а потім ще 150-тисячне військо [22, с. 44].

14 квітня молдавська армія на чолі з господарем, з допомогою козаків Сверчевського, завдає поразки турецько-валасько-угорському війську у битві при Жиліште, поблизу Фокшан [12, с. 140; 28, с. 142]. Господар Валахії та його брат Петро врятувалися втечею до Бреїли. "Потім він (Івоня. - О.Б.) напав на Валаську землю і вчинив там велику шкоду вогнем і мечем, майже нікого не милуючи" [1, с. 212]. Господар Молдавії, захопивши Валахію, став володарем і валаського престолу. Господарем Валаської землі у травні 1574 р. він призначив свого воєводу Вінтіла, а також залишив з ним кількох молдавських бояр для управління країною [28, с. 142]. Окремі молдавські та козацькі загони завдали ударів турецьким фортецям Бендерам (Тягіні) і Білгороду. При захопленні Бендер відзначився загін козаків Сверчевського. Після штурму Бендер козацький загін, який складався з 600 чоловік, під орудою Покотила оволодів Білгородом, взявши великі трофеї [12, с. 140-141].

Пліч-о-пліч з козаками проти спільного ворога билися і ополченці з Хотинщини на чолі з пиркелабом Єремією. В одних джерелах він згадується як Єремія Хотинський, в інших - Чернівецький. Є всі підстави вважати, що

це був Єремія Могила, майбутній господар і дядько Київського митрополита Петра Могили [11, с. 46; 13, с. 89].

Проте турецька загроза з півдня і татарська зі сходу змусили Івоню відступити. Тоді ж колишній господар Валахії, зібравши велике військо, повернув собі валаський престол, перемігши і вбивши Вінтіла I [28, с. 143].

Подальшим успіхам господаря Івоні завадило загострення протиріч у молдавському таборі. Великі бояри були незадоволені централізаторською політикою останнього та його союзом з козаками. Вони побоювалися також можливого об'єднання молдавських селян з козаками і виступу їх уже проти них [12, с. 141].

Основним тактичним завданням молдавсько-козацького війська було не допустити об'єднання турецького і татарського військ, а також розгром їхніх військ по черзі. З цією метою потрібно було якомога довше затримати турків на переправі через Дунай, у той час розгромити татар, а потім усі наявні сили направити проти турків [23, с. 146]. "Справді, вже було близько до цього, якби хотинський староста Єремія не зрадив Івоню. Єремія на чолі тринадцяти тисяч молдаван був посланий Івонею на берег Дунаю, щоб обороняти від турків переправу. Сам же розпустив на короткий час своє військо, щоб воно зібралось до купи на вість Єремії про ворога. Однак цей Єремія взяв від Петрила, брата валаського господаря, тридцять тисяч золотих червінців і дав йому можливість переправитися на другий бік Дунаю разом з його військом і турками" [1, с. 214]. Отже, зрада хотинського пиркелаба Єремії завадила збутися планам господаря.

Генеральна битва відбулася поблизу р. Прут біля Кагульського озера 10 червня 1574 р. І тут знову відбулася зрада великих бояр на чолі з Єремією, вони перейшли до османського табору [23, с. 146]. "Він же (Єремія. - О.Б.), маючи першим зійтися з ворогом, наказав схилити свій прапор до землі, а знявши шапки з голів, підняти їх на списах та іншій зброї і самим піддатися. (...) турки заколивалися (...) і взяли це військо до себе (...). Тим часом турки поставили проти них (військ Івоні. - О.Б.) молдаван Єремії і погнали їх у бій як худобу (...) і всі вони були побиті, хто від турків, хто від своїх" [1, с. 215-216].

Військо Івоні Лютого під час вирішальної битви зазнало поразки, сам господар потрапив у полон і був страчений. Турки прив'язали його за хвост двох верблюдів і розірвали навпіл [3, с. 137; 10, с. 107]. Так і завершилася жорстока, кровопролитна молдавсько-турецька війна.

У живих залишилося лише декілька козаків: "тільки дванадцять козаків вони (турки. - О.Б.) взяли у полон: самого гетьмана Сверчевського, Лаврентія Козловського, плочанина герба "Яструб", Задовського, Янчі, Залеського, Сучинського, Богуцького, але всіх цих було викуплено" [1, с. 219].

Українська народна пісня так описує період молдавсько-козацької співпраці:

Ой пан пишній, пан Свирговський,
А ще другий пан Зборовський,
А ще третій Морозенко,
А ще четвертий пан Горленко,
Що із волохами турок дреться,

А із татарами волох б'ється.
Да волоську землю руйнують,
Плюндрують, ще й не милують.
Ой ми, волохи, ми, християни,
Да не милують нас бусурмани:
Ви, козаченьки, за віру дбайте,
Нам, християнам, на поміч прибувайте!
А козаченьки за віру дбають,
Волохам-християнам поміч посилають,
Трублять в труби, в сурми вигрівають,
Оченьками козаченьків з України проводжають [14, с. 67-68].

Після завершення військових дій на молдавському господарському престолі, сплативши значні кошти туркам, закріпився Петро Кульгавий (Шкіюпул), який став вірним ставлеником султана. Він одразу ж спробував повернути захоплені багатства Івоні у польської влади, однак ці потуги завершилися безрезультатно. Прихід останнього до влади негативно позначився як на українських, так і молдавських землях, оскільки з Петром прийшло багато османів, які вогнем і мечем грабували країну, зокрема землі між Прутом і Дністром [10, с. 107]. Літописець Азарій писав про це так: "Тоді татари, що вирізнялися собачим норомом та злістю, вдерлися у молдавські землі, спалюючи їхні міста, відбирали їхнє майно, і села перетворювали у руїни. І дійшли вони до м. Роман, все спалюючи та плюндруючи. І жінок, і дівчат, і старців з юнаками, і матерів з дітьми, усіх брали у полон, від людей і до тварин, і їх було безліч. І було багато плачу, стогонів і криків у Молдавії тоді" [3, с. 137-138]. Отже, вдершись у Молдавію, турки і татари спустошили межиріччя Пруту та Дністра. Очевидним наслідком тих подій був голод та демографічна криза, що тривала кілька років.

Повернувши свою владу у Молдавії, султан наказав у Хотинському замку розташувати турецьку залогу, проте у руках хотинського пиркелаба продовжувала залишатися адміністративна влада над цими землями. Проте, що замок "в осаді турків", а також те, що в Хотині молдавський "воєвода має свого пиркелаба", розповідав учасник польської дипломатичної місії - М.Стрийковський, який у 1574 р. проїжджав через місто [21, с. 84]. Однак даний автор не повідомив ніякої інформації про руйнування держави з боку турків і татар. Після татарських безчинств 1574 р. господар Петро Кульгавий висловив турецькому посланцю і кримському хану побоювання, що не зможе зібрати данину для Порти [23, с. 160]. Отже, в цей час воєнно-політичне та соціально-економічне становище Молдавської держави, а разом із нею і її північних волостей, значно погіршилося.

Бажаючи помститися за допомогу, яку козаки І.Сверчевського надали молдавському господарю Івоні, татари восени 1575 р. здійснили нищівний напад на підвладні Речі Посполитій подільські землі [23, с. 149]. Поляк Б.Папроцький (1543-1614 рр.) у своїй праці "Історія жалісна про прудкість та лють татарську і про мордування та псування земель Руських і Подільських" красномовно описував жахливість татарських плюндрувань у жовтні 1575 р. [22, с. 45]. А хроніст Оржельський повідомляв про захоплення у полон 35 тис. людей, 40 тис. коней і до півмільйона голів худоби [23, с. 149]. Після

цього татари швидко відступили до Дністра і почали переправу поблизу Хотина. Під час форсування річки їх атакували військові загони української та польської шляхти. Проте гарматний вогонь, що вівся з башт Хотинського замку, завадив їм відбити полонених та здобич. Перейшовши річку Дністер, татари без особливих втрат повернулися у місця своїх кочовищ [13, с. 89].

Господар Молдавії Петро Кульгавий продовжував бути вірним слугою турецького султана. Стефан Баторій, новий польський король, був зацікавлений у мирних відносинах з Портою, а всі його військові сили були спрямовані тоді проти Московії у зв'язку із загостренням Лівонського конфлікту. В цих умовах перебування у Хотині турецької залози було вже не потрібним, тому султан відкликав її [21, с. 85].

Поряд із претендентами на молдавський господарський престол, які традиційно приходили з Польщі, Валахії, Угорщини, Туреччини, у 1577 р. в Молдавії з'являється Іван Підкова. Він перебував у середовищі запорізьких козаків і був братом, як вважали деякі, молдавського господаря Івоні. Його назвали Підковою тому, що він ламав підкови [12, с. 141]. Молдавські бояри, невдоволені правлінням господаря Петра Кульгавого, запропонували І.Підкові допомогу в захопленні молдавського престолу [23, с. 162], оскільки від Петра зазнавали нестерпних кривд, як і від турків [1, с. 430].

Документи свідчать про три спроби захоплення влади у Молдавії, остання з яких виявилася вдалою. Восени 1577 р. І.Підкова із козацьким військом, "над яким гетьманом був Шах", рушили до Молдавії [12, с. 141]. Саме запорізькі козаки, на чолі з Федором Шахом, стали основною бойовою силою в цьому поході [30, с. 219]. 11 листопада загони І.Підкови перейшли Дністер. Військо Петра Кульгавого було розбите, а сам господар врятувався втечею до Валахії. Вже 23 листопада, вступивши до молдавської столиці м. Ясси, Іван Підкова зайняв господарський престол [23, с. 163]. Захопивши владу у Молдавії, він "став роздавати уряди". "Шахові він доручив весь молдавський народ (...), Копицькому дав хотинське пиркелабство" [1, с. 432]. "Старий хотинський пиркелаб, котрого Копицький вигнав з Хотина, жив на цьому боці Дністра (на Поділлі. - О.Б.) у маєтності (магната. - О.Б.) Якуба Струся". Довідавшись про від'їзд І.Підкови з Ясс, у зв'язку із прибуттям на допомогу Петру Кульгавому "великого семигородського війська", колишній хотинський староста "таємно виїхав і собі, чатуючи на Копицького, і врешті спіймав його. А коли він їхав до свого господаря, то натрапив на козаків, яких послав проти нього Підкова, щоб безпечно виїхати до Хотина. Козаки зразу ж відняли Копицького, а самого пиркелаба і тих, хто був при ньому, порубали (...)" [1, с. 433]. 31 грудня 1577 р. І.Підкова залишив Молдавію і повернувся у Немирів, маючи намір пробитися звідти на Січ. За намовою брацлавського старости він направився до Варшави, де був арештований та ув'язнений. А влітку, через п'ять місяців після його арешту, під тиском турків король Стефан Баторій наказав стратити Івана Підкову у Львові [12, с. 143; 16, с. 331; 23, с. 164-166].

Коли ще І.Підкова перебував у в'язниці, на початку 1578 р. на Молдавію відбувся новий напад. Його очолив Олександр. Козаки казали: "хоч і нема Підкови, але залишилися підошва" [1, с. 762]. Пізніше стало відомо, що він називав себе братом Івоні Лютого та Івана Підкови. Олександр на чолі більш

як 2 тис. козаків, озброєних вогнепальною зброєю, рушили до молдавських кордонів. Перейшовши Дністер на початку лютого, вони розбили невеликий загін сілістрійського та нікопольського беїв, а далі захопили Ясси. Проте, уже через місяць, його військо було оточене і розбите. Важкопоранений Олександр потрапив у полон і скоро помер. Про це у березні 1578 р. турецький султан сповіщав польського короля. Під час цих подій буковинський край знову зазнав пожеж і руйнувань [12, с. 144; 23, с. 165].

Проте на цьому спроби захоплення козаками влади в Молдавії не завершилися. Восени 1587 р., а саме 23 листопада, якийсь козацький ватажок, що видавав себе за І.Підкову, вступив на молдавські землі. Досить швидко козаки зазнали поразки і змушені були відступити. Спочатку вони відійшли до Карпат, а згодом, через долину річки Черемош, рушили у Подніпров'я [10, с. 115; 21, с. 85].

У цьому ж році на буковинських землях побував секретар трансільванського князя Лестар Дюлафі, який проїжджав через Чернівці до Галичини. Перебуваючи в місті, він писав, що тут "живуть русини", а також, що "молдавський господар отримує з Чернівців щорічно тридцятину" [4, с. 40; 20, с. 35].

Наприкінці літа 1589 р. відбувається жорстокий напад татар і турків на Галичину і Поділля. Сталося це внаслідок погіршення воєнно-політичних відносин Туреччини з Річчю Посполитою через постійні напади козаків на володіння османів. Прибувши на Буковину, турки спалили сусідній Снятин, у якому відбувалися ярмарки, а також захопили багато всілякого добра [20, с. 35; 21, с. 85-86]. Автор поділяє думку О.Масана, що Чернівці тоді теж були пограбовані, а можливо і частково спалені. Свідченням цього може бути грамота господаря Арона Тирана (1591-1592, 1592-1595 рр.) від 11 червня 1594 р. В ній ворник Юрашко сповіщав про грамоту на своє с. Малий Кучурів, яка "пропала внаслідок захоплення турками Снятина і Чернівецького цінуту" [7, с.74]. Отже, відсутність господарських грамот щодо міського самоврядування Чернівців до 1590-х років опосередковано свідчить про спустошення міста влітку 1589 р. [20, с. 35].

Чернівецьким старостою тоді був Сидір. Відомості про останнього знаходимо у грамоті господаря Петра Кульгавого від 26 лютого 1591 р. В ній йшлося про стягування субсидій молдавським господарем для сплати данини туркам. За це Петро Кульгавий надав Сидору с. Рівна. Ці субсидії стягувалися для сплати додаткової данини туркам, щоби не допустити нових нападів на Молдавію з їхнього боку [7, с. 72]. Йшлося про наслідки турецького рейду на Буковину і Покуття в серпні 1591 р. [20, с. 36]. З іменем чернівецького старости пов'язаний ще один документ. Це грамота від 8 лютого 1595 р., яка є найдавнішим документом, що дійшов до наших днів, написаним у Чернівцях. Хоча в ній і не йшлося про міські справи, проте вона закінчується словами "писан в торг Черновеці" [2, с. 368-369]. У 1594 р. у молдавській грамоті від 11 червня вперше згадується чернівецький митник Ілля, що продав ворнику Юрашку сіножаті та ставок в с. Малий Кучурів [7, с. 74].

Навесні 1594 р. татари знову з'являються на Буковині. Пов'язано це з їхньою участю у турецько-австрійській війні, яка розпочалася у 1593 р. Кримський хан спрямував свої війська у Семигородське князівство, за наказом

великого візира Сиявуш-паші, для з'єднання з турецькою армією. Вони, пройшовши через молдавські землі, знову пограбували Покуття [21, с. 86]. Турки, у свою чергу, на початку літа 1594 р. з'являються на Поділлі очевидно з метою грабунку польських земель. Проте, зустрівши козаків, вони поспішно повернулися в Молдавію. Козаки на чолі з сотником Северином Наливайком, погналися за ними у глиб молдавських земель. Внаслідок цього велика кількість турків була знищена, а також було захоплено близько 4 тис. коней [12, с. 179-180].

На цьому козацькі походи у Молдавію не завершилися. Восени цього ж року 12-тисячне козацьке військо вирушило у молдавські землі. Воно складалося з запорожців Г.Лободи, реєстровців Я.Оришевського та загону С.Наливайка. Козаки, розбивши військо господаря Арона, зайняли столичне місто Ясси і більшу частину країни. Вони примусили останнього відмовитися від турецького підданства і прийняти присягу на вірність австрійському цісарю Рудольфу II (1552-1612 рр.) [12, с. 181; 16, с. 336].

У листопаді 1594 р. у Молдавії та Валахії спалахнуло антитурецьке повстання. Під тиском повстанців і військ валаського воєводи Міхая Хороброго (1593-1601 рр.) турки залишили молдавські й валаські фортеці [12, с. 180].

В 1595 р. у боротьбу за молдавський господарський престол, окрім традиційних претендентів з Османської імперії та Речі Посполитої, починає втручатися семигородський князь Сигізмунд Баторій, як васал Австрії. У разі перемоги над турками саме останньому імператор Рудольф II обіцяв віддати Молдавію. На початку травня, скориставшись складним міжнародним становищем у регіоні, Сигізмунд Баторій організував боярський закат і за допомогою угорських найманців скинув Арона з молдавського престолу, а також відправив останнього у Трансільванію. Гетьман молдавських військ Стефан Резван стає господарем. Визнавши себе васалом семигородського князя, Стефан VIII зобов'язувався розмістити у найважливіших фортецях Молдавії угорську залого. Зокрема, у Хотинському замку знаходилося 200 угорських воїнів. Сигізмунд Баторій призначав у молдавські фортеці навіть комендантів [21, с. 86; 23, с. 177-178].

Анулювання васальної залежності, напад на турецькі фортеці на Дунаї змусили Османську імперію вдатися до рішучих дій, аж до перетворення Молдавії у турецький пашалик [26, с. 170]. Поляків досить занепокоїла звістка про можливе розташування османських військ на польсько-молдавському прикордонні. У травні 1595 р. магнати та іноземні послы радили королю Сигізмунду III (1587-1632 рр.) взяти під свій контроль замок у Хотині, оскільки він займав важливе стратегічне значення у регіоні [21, с. 86]. Поляки прагнули вирвати Молдавію з антиосманської коаліції, включити її у сферу свого впливу, а також зробити господарем свого ставленика [25, с. 67].

Скориставшись тим, що султанська армія була втягнута у військові дії на Дунаї з валаською залогою, наприкінці серпня 1595 р. численне польське військо на чолі з великим гетьманом коронним Яном Замойським направилося у Молдавію, форсувавши р. Дністер 27 серпня. Очевидно, переправа відбулася поблизу Колодрібки (зараз однойменне село Заліщицького району, Тернопільської обл.), оскільки річка тоді сильно

обміліла, а також те, що і в 1600 р. саме цим бродом користувався Ян Замойський [8, с. 142; 21, с. 87]. Практично без бою була захоплена Хотинська фортеця, гарнізон якої, складавшись з угорських найманців, здався і швидко повернувся у Семигороддя. У битві поблизу села Арени молдавські війська були розбиті, а сам господар Стефан Резван загинув у бою [23, с. 179; 26, с. 171]. Отже, на молдавський господарський престол, за допомогою поляків, був поставлений Єремія Могила (1595-1600 рр.), представник великого боярства Молдавії, що емігрував на деякий час до Польщі [1, с. 762; 25, с. 67].

Офіційно нового господаря Єремію було проголошено 1 вересня в Яссах. Саме там, через декілька днів, відбулися польсько-трансільванські переговори, які завершилися безрезультатно, оскільки Я.Замойський відкинув будь-які пропозиції з боку Трансильванії щодо молдавських справ [21, с. 88].

У жовтні 1595 р., поблизу Цуцори, польське військо зупинило вторгнення татарських орд у Молдавію [25, с. 68]. 21 жовтня була укладена польсько-турецька угода, за якою турецька сторона визнала Єремію Могила молдавським господарем і васалом Речі Посполитої, за умови сплати щорічної данини Османській імперії, а турецько-татарські війська залишали молдавські землі. Все це було підтвержене і в наступних угодах, укладених у 1597 і 1598 рр., що фактично означало перебування Молдавії під подвійним польсько-турецьким протекторатом. В угоді від 1598 р. султан дарував Є.Могилі право спадкового володіння Молдавією [21, с. 88; 23, с. 180-181; 26, с. 172].

Наприкінці осені 1595 р. польські війська, захопивши Хотин, Сучаву та всю Молдавію, змушені були повертатися на батьківщину, оскільки саме в цей час на українських землях, які знаходилися у складі Речі Посполитої, спалахнуло селянсько-козацьке повстання під проводом С.Наливайка. Успішне завершення молдавської кампанії ускладнило становище повстанців, а магнати мали тепер можливість рушити на повсталих, що вони і зробили. Я.Замойський, залишивши частину свого війська у Яссах, через Хотин рушив на Поділля. У Хотинському замку він залишив артилерію, яку охороняла польська залога [12, с.182-184; 13, с. 90; 21, с. 88].

На кілька років настали відносно мирні часи для населення Чернівецької та Хотинської волостей. Наприкінці XVI ст. у північних землях Молдавії загалом налічувалося близько 8903 двори (загальна сума дворів Чернівецької, Хотинської та Сучавської волостей). При середньосімейному коефіцієнті 5,5 із додаванням 10 % неврахованих дворів (бояр, міщан, холопів та частини селян з церковно-монастирських володінь) загальна кількість населення могла становити 30-32 тис. осіб, а його щільність приблизно становила 4 людини на 1 кв. км, за підрахунками чернівецького дослідника О.Масана [11, с. 36; 31, с. 41].

Але мир на Буковині панував недовго. Восени 1599 р. становище в регіоні стало напруженим. Це пов'язано з приходом до влади у Трансильванії польського ставленика Андраша Баторія. Проте уже в жовтні валаський господар Михайл Хоробрий (Вітязул) завдає рішучої поразки Андрашу та захоплює владу у князівстві. В офіційних документах він називає себе "господарем Ардяльської і Валаської землі" [25, с. 69-70]. Не бажаючи втрачати

воєнну ініціативу, Міхай не приховував своїх планів захопити Молдавію і тим самим об'єднати Дунайські князівства в одній державі.

У грудні 1599 р. польський король Сигізмунд III, звертаючись до шляхти з польсько-молдавського прикордоння, зазначав, що Молдавія завжди була під зверхністю і захистом Корони, а також попереджав самого Міхая Хороброго, що його напад на Молдавську державу розглядатиметься як оголошення війни Речі Посполитій [23, с. 182-183]. Уряд Речі Посполитої також попереджав Єремію щодо загарбницьких планів валаського господаря. Сам король наказував йому укріпити фортеці у Сучаві та Хотині [21, с. 88].

Зваживши всі за і проти, Міхай на початку травня 1600 р. здійснює похід на Молдавію. Внаслідок стрімких воєнних дій впродовж місяця його війська захопили майже всю країну. Сучава капітулювала після двотижневої облоги [17, с. 73]. А 16 травня був розбитий і сам господар Єремія Могила. Він разом з вірними йому боярами та польськими загонами втік до Хотинської фортеці й укріпився там. Міхай рушив за ними, пограбував і спалив місто, а фортецю наказав облягати своїм військам. Під час облоги Хотина частина його армії, пройшовшись Буковиною, здійснила напад на Покуття, зруйнувавши чимало шляхетських помість [21, с. 89].

Міхай Хоробрий планував штурмом захопити Хотин, оскільки місто було останнім форпостом влади Єремії, оволодівши яким, Молдавія була б під повним контролем Міхая. Однак молдавський господар, добре укріпивши замок, залучивши німецьких найманців, які були знаними гармашами і піхотинцями, зумів протягом літа успішно відбивати наскоки ворога, чекаючи допомоги поляків. Ян Замойський тим часом збирав військо для чергового походу на Молдавію. Йому вдалося залучити на свій бік чимало магнатів зі своїми загонами, а також запорізьких козаків [8, с. 142; 21, с. 89].

Скориставшись зайнятістю Міхая у придушенні повстання трансільванської знаті, з санкції та при підтримці турецького султана, восени 1600 р. Я.Замойський здійснює новий похід на Молдавію [26, с. 173-174; 29, с. 52]. 30-тисячне польсько-козацьке військо прибуло Хотинським шляхом (т. зв. дорога вздовж лівого берега р. Дністер) [13, с. 90]. Уже 4 вересня, форсувавши річку біля вже згаданої Колоднівки, вони рушили до Чернівців, прагнучи зайти в тил валаському війську.

Довідавшись про цей маневр поляків, війська Міхая Хороброго швидко відступили до Сучави, знявши облогу з Хотинського замку [8, с. 142; 21, с. 89]. Отже, Хотин і його фортецю було звільнено без бою.

Без особливих труднощів, при допомозі османських сил, які прибули на допомогу, Я.Замойський звільнив Молдавію від валаських і угорських військ, відновивши на молдавському господарському престолі Єремію Могила (1600-1606 рр.), а також напав на Валахію [26, с. 174]. У грудні 1600 р. Я.Замойський повернувся на Поділля, залишивши польські залоги у молдавських фортецях, зокрема у Хотині [21, с. 90]. Таким чином, Річ Посполита відновила свій вплив на Молдавську державу, що в наступні роки негативно позначилося на північномолдавських волостях, які межували з польськими землями.

Отже, воєнно-політичне становище буковинських земель у складі Молдавії характеризувалося постійним втручанням польських та українських

магнатів у внутрішньомолдавські справи, особливо у боротьбу, пов'язану із заміщенням посади господаря. Цей титул перетворився на посаду, яку отримували або за допомогою зброї, або за гроші. У цей час помітну роль у боротьбі за Молдавію відігравали українські козаки, зокрема славетні І. Підкова, С. Наливайко та ін. Тому становище Буковини у складі Молдавської держави було досить складним і напруженим, оскільки її землі зазнавали частих нападів та спустошень.

1. Гваньїні О. Хроніка Європейської Сарматії / Олександр Гваньїні / [упорядкув. та перекл. з пол. о. Ю. Мицик]. - 2-ге вид., доопрац. - К. : Вид. дім "Києво-Могилянська Академія", 2009. - 1006 с.
2. Молдавія в епоху феодалізму. - Кишинев : Штиинца, 1978. - Т. 2: Славяно-молдавские грамоты XV - XVI вв. - 447 с.
3. Славяно-молдавская летопись Азария 1551-1574 гг. // Славяно-молдавские летописи XV-XVII вв. - М. : Наука, 1976. - С. 125-138.
4. Споконвічна українська земля. Історичні зв'язки Північної Буковини з Росією і Наддніпрянською Україною: Документи і матеріали. - Ужгород : Карпати, 1990. - 469 с.
5. Arhiva istorica Romaniei / Red. B. Petriceicu-Hajdeu. - Bucuresti: Imprimeria statului, 1864. - Anulu I. - 184 p.
6. Arhiva istorica Romaniei / Red. B. Petriceicu-Hajdeu. - Bucuresti: Imprimeria statului, 1865. - Т. II. - 176 p.
7. Balan T. Documente Bucovinene/ Teodor Balan. - Iasi: Editura TAIDA, 2005. - Vol. 7: 1464 - 1740. - XX, 318 p.
8. Costin M. Letopisetul Tarii Moldovei dela Aaron-voda incoace / [Costin M.]// Ureche G., Costin M, Neculce I. Letopisetul Tarii Moldovei...: Cronici / Ingr. textelor, glosar siindicide T. Celac. - Chisinau: Hyperion, 1990. - P. 135 - 248.
9. Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei si Tarii Romanesti / Publ. de A. Veress. - Bucuresti: Cartea Romaneasca, 1929. - Vol. 1: Actesicrisori. - XXXI, 371 p.
10. Ureche G. Letopisetul Tarii Moldovei (...) dela Dragos-voda pina la Aron-voda / [Ureche G.]// Ureche G., Costin M, Neculce I. Letopisetul Tarii Moldovei...: Cronici / Ingr. textelor, glosar siindicide T. Celac. - Chisinau: Hyperion, 1990. - P. 23 - 118.
11. Буковина: історичний нарис / [відп. ред. В.М. Ботушанський]. - Чернівці : Зелена Буковина, 1998. - 416 с.
12. Голобуцький В. Запорозьке козацтво / Володимир Голобуцький. - К. : Вища школа, 1994. - 539 с.
13. Добржанський О. Хотинщина: історичний нарис / О. Добржанський, Ю. Макар, О. Масан. - Чернівці : Молодий буковинець, 2002. - 462 с.
14. Жуковський А. Історія Буковини / Аркадій Жуковський. - Чернівці : Час, 1991. - Ч. 1: до 1774 р. - 120 с. - (перевидання).
15. Зашкільняк Л.О. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів / Леонід Зашкільняк, Микола Кричун. - Львів : ЛНУ ім. Франка, 2002. - 752 с.
16. Історія українського козацтва: Нариси: У 2 т. / Редкол.: В.А. Смолій (відп. ред.) та ін. - К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2006. - Т. 1. - 800 с.
17. Краткая история Румынии: С древнейших времен до наших дней / Отв. ред. В.Н. Виноградов. - М.: Наука, 1987. - 542 с.
18. Кримський А. Історія Туреччини / Агатангел Кримський. - Вид. 2-е, випр. - Київ-Львів: Олір, 1996. - 288 с.
19. Масан О.М. Ім'я зародилося у шумі лісу (Коли і як з'явилася назва нашого краю) / Олександр Масан // Буковинський журнал. - 1992. - Вип. 1. - С.107 - 115.
20. Масан О. Чернівці в другій половині XIV-XVIII ст. (до 1775 р.) / Олександр Масан / Чернівці: Історія і сучасність (Ювілейне видання до 600-річчя першої писемної згадки про місто). [Кол. монографія] В.М. Ботушанський, С.В. Біленкова, О.В. Добржанський та ін. За заг. ред. В.М. Ботушанського. - Чернівці : Зелена Буковина, 2009. - С. 23 - 75.
21. Масан О. Буковина як об'єкт міжнародних відносин з давніх часів до 1774 р. / Олександр Масан // Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини XX ст.): [Кол. моногр.; В.М. Ботушанський, С.М. Гакман, Ю.І. Макар та ін.; за заг. ред. В.М. Ботушанського]. - Чернівці : Рута, 2005. - С. 9 - 168.
22. Огуй О.Д. Історія обігу грошових одиниць та найменувань на Буковині.

Молдавський період. - Частина 2: 1475-1585. / Олександр Огуй. - Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. - 304 с.

23. Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества (последняя четверть XIV - начало XIX в.) / Под ред. Д.М. Драгнева. - Кишинев : Штиинца, 1987. - 464 с.

24. Пурич Ш. Средневековый город и горожане в молдавских летописях (на примере г. Хотина) / Штефан Пурич // Середньовічна Європа: погляд з кінця XX ст. Матеріали наукової конференції 16-18 березня 2000 р. - Чернівці : Золоті литаври, 2000. - С. 167 - 172.

25. Семенова Л.Е. Дунайские княжества в контексте международных отношений в Юго-Восточной Европе в конце XVI - начале XVII вв. / Лидия Семенова // Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточная Европы в XVII в. - Ч. 1.: Главные тенденции политических взаимоотношений. - М.: Памятники ист. мысли, 1998. - С. 65 - 75.

26. Семенова Л.Е. Княжества Валахия и Молдавия. Конец XIV - начало XIX в. (Очерки внешнеполитической истории) / Лидия Семенова. - М.: "Индрик", 2006. - 400 с.

27. Сперальский З. Молдавские авантюры / З.Сперальский / Пер. с польск. и примеч. Н. Малютиной-Конколь. - Бэлць: б.и., 2001. - 192 с.

28. Стати В. История Молдовы / Василе Стати. - Кишинев: S.n., 2002 (F.E.P. "Tipografia Central?"). - 480 с. - (Серия "Pro Moldova").

29. Флоря Б.Н. Османская империя, Крым и страны Восточной Европы в конце XVI - начале XVII в. / Б.Флоря // Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточная Европы в XVII в. - Ч. 1.: Главные тенденции политических взаимоотношений. - М.: Памятники ист. мысли, 1998. - С. 49 - 65.

30. Флоря Б.Н. Россия и походы запорожцев в Молдавию в 70-х годах XVI в. / Б.Флоря // Карпато-Дунайские земли в средние века. - Кишинев : Штиинца, 1975. - С. 214 - 228.

31. Чучко М.К. "И взят Бога на помощь": соціально-релігійний чинник в житті православного населення північних волостей Молдавського воеводства та австрійської Буковини (епоха пізнього середньовіччя та нового часу) / Михайло Чучко. - Чернівці: Книги - XXI, 2008. - 368 с.

32. http://uk.wikipedia.org/wiki/Селім_II

Балух А. В. БУКОВИНА В СОСТАВЕ МОЛДАВСКОГО ГОСУДАРСТВА В 1563-1600 ГГ.: ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье на основе источников и монографической литературы проанализированы военно-политические события в Молдавском государстве в контексте истории Северной Буковины, молдавско-польские и молдавско-турецкие отношения, касающиеся буковинских земель.

Balukh A. V. BUKOVINA AS PART OF THE MOLDAVIAN STATE IN THE YEARS 1563-1600: THE MILITARY AND POLITICAL ASPECTS

On the basis of the sources and monographic literature analyzed the military and political events of the Moldavian state in the context of the history of Northern Bukovina, Moldovan-Polish and Moldovan-Turkish relations that affected our region.